

UOT 372.8

Xurşud Cəlil qızı İsmayılova

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
Azərbaycan dili kafedrasının baş müəllimi
<https://orcid.org/0000-0001-5171-0166>
E-mail: ismayilova@mail.ru*

Sevinc Məhərrəm qızı Hacıyeva

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
Azərbaycan dili kafedrasının baş müəllimi
<https://orcid.org/-0000-0003-4891-2909>
E-mail: sevinjhajiyeva@unec.edu.az*

Şəfəq Çingiz qızı Həsənova

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
Azərbaycan dili kafedrasının baş müəllimi
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(2\).119-123](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(2).119-123)*

**AZƏRBAYCAN DİLİNİN MÜXTƏLİF DİALEKT VƏ ŞİVƏLƏRİN TƏLƏBƏLƏRİN
LÜĞƏT EHTİYATININ ZƏNGİNLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ ROLU**

Хуришуд Джалил гызы Исмаилова

*старший преподаватель кафедры азербайджанского языка
Азербайджанского Государственного Экономического Университета*

Севиндж Магеррам гызы Гаджиева

*старший преподаватель кафедры азербайджанского языка
Азербайджанского Государственного Экономического Университета*

Шафаг Чингиз гызы Гасанова

*старший преподаватель кафедры азербайджанского языка
Азербайджанского Государственного Экономического Университета*

**РОЛЬ РАЗЛИЧНЫХ ДИАЛЕКТОВ И ГОВОРОВ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА В
ОБОГАЩЕНИИ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА СТУДЕНТОВ**

Khurshud Jalil Ismayilova

*senior lecturer at the Department of the Azerbaijani Language of the
Azerbaijan State University of Economics*

Sevinj Maharram Hajiyeva

*senior lecturer at the department of the Azerbaijani Language at the
Azerbaijan State University of Economics*

Shafag Chingiz Gasanova

*senior lecturer at the department of the Azerbaijani Language of the
Azerbaijan State University of Economics*

**THE ROLE OF VARIOUS DIALECTS AND ASPECTS OF THE AZERBAIJANI
LANGUAGE IN ENRICHING STUDENTS' VOCABULARY**

Xülasə. Azərbaycan dilinin müasir inkişaf prosesində dialekt və şivə faktları sürətlə arxaikləşir. Müxtəlif tayfa ünsürlərini və bu ünsürlərin bir-biri ilə qarışmasını özündə əks etdirən dialekt faktları son illər ərzində kütləvi informasiya vasitələrinin təsiri altında ədəbi dil faktları ilə əvəz olunur, arxaikləşir və xüsusi tarixi əhəmiyyət daşıyan leksemlər tarixizmə çevrilir. Sözsüz ki, dil tarixin güzgüsüdür və özündə xalqın taleyində baş vermiş neçə min illik hadisələri əks etdirir. Əlbəttə, Azərbaycan dili dialekt və şivələri tarixçiləri və lingvistləri maraqlandıran tarixi və lingvistik baxımdan mübahisəli məsələlərin həllində qiymətli bir xəzinədir. Dialektoloqların vəzifəsi dialekt və şivələrdə gizli qalmış məqamları aşkarlamaq və dərinlən tədqiq etməkdir. Düşünürük ki, Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinin etnolingvistik analizi mübahisəli olan bir çox tarixi məsələlərə aydınlıq gətirir. Qeyd edildiyi kimi, dialektlər başqa dillərin təsirinə daha az məruz qalır. Bu baxımdan dilin müxtəlif inkişaf mərhələlərinə aid söz və terminləri günümüzə qədər gətirib çıxarmış dialekt və şivələrimizin lüğət fondu canlı və etibarlı mənbə kimi çıxış edir.

Açar sözlər: *Nitq inkişafı, şivə tələffüzü, etnolingvistik analiz, xalqın maddi və mənəvi irsi, dilin təkmilləşməsi*

Аннотация. В процессе современного развития азербайджанского языка диалект и говоры стремительно архаизируются. В последние годы под влиянием средств массовой информации факты диалектов, отражающие различные племенные элементы и их смешение, заменяются фактами литературного языка, архаизируются, а лексемы особого исторического значения приобретают историзм. Безусловно язык является зеркалом истории и отражает тысячелетние события в судьбах народа. Естественно, диалекты и говоры азербайджанского языка являются ценным сокровищем в решении исторических и лингвистических спорных вопросов, интересующих историков и лингвистов. Задача диалектологов – обнаружить и глубоко изучить скрытые стороны диалектов и говоров. Разумеется, что этнолингвистический анализ диалектов и говоров азербайджанского языка проливает свет на многие спорные исторические вопросы. Как уже упоминалось, диалекты меньше подвержены влиянию других языков. В этом отношении живым и достоверным источником выступает лексика наших диалектов и говоров, донесших до наших дней слова и термины, относящиеся к разным этапам развития языка.

Ключевые слова: *развитие речи, диалектное произношение, этнолингвистический анализ, материальное и духовное наследие народа, усовершенствование языка*

Abstract. In the process of modern development of the Azerbaijani language, dialects and dialects are rapidly becoming archaic. In recent years, under the influence of mass media, facts of dialects, reflecting various tribal elements and their mixture, are being replaced by facts of the literary language, becoming archaic, and lexemes of special historical significance are acquiring historicism. Certainly, language is a mirror of history and reflects thousand-year events in the fate of the people. Naturally, the dialects and subdialects of the Azerbaijani language are a valuable treasure in solving historical and linguistically controversial issues of interest to historians and linguists. The task of dialectologists is to discover and deeply study the hidden sides of dialects and subdialects. It goes without saying that the ethnolinguistic analysis of the dialects and subdialects of the Azerbaijani language sheds light on many controversial historical issues. As already mentioned, dialects are less susceptible to the influence of other languages. In this regard, the vocabulary of our dialects and subdialects, which have brought words and terms related to different stages of language development to our days, is a living and reliable source.

Keywords: *speech development, dialectal pronunciation, ethnolinguistic analysis, material and spiritual heritage of the people, language improvement*

Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi qədim köklərə bağlıdır. Ona görə də hələ yazı meydana gəlməzdən əvvəl insanlar şifahi dil vasitəsi ilə ünsiyyətdə olmuşdular. Şifahi dil isə eşitmə vasitəsi ilə dərk olunan ədəbi dildir.

Ədəbi dilin zənginləşməsində dialekt və şivələr tarixən mühüm amil yerində çıxış etmiş və təsirini müəyyən qədər bu gün də göstərir. Eyni ərazidə yaşayan xalqlar müəyyən ərazi bölgüsü ilə sərhədlərlə feodalizmi də bir – birin-

dən ayırmış, özünün müstəqil dövlət quruluşu, adət-ənənəsi ilə biri digərindən fərqlənmişdir. F. Köçərli yazırdı: *“Azərbaycan türklərinin danışdığı dilin şivəsi çox isə də, binası kökü birdir. Belə ki, hər mahalın xalqı başqa bir şivədə və qeyri bir ləhcədə danışır qonuşur. Hər məhəl və məskənin özünə məxsus istilahları və sözləri vardır. Qarabağ və Qazax əhaliisi bir cürə, Şəki xalqı özgə bir cürə, Şirvan, Səlyan, İrəvan, Naxçıvan, Xoy, Maku vilayətlərinin əhalisi qeyri bir şivə üzrə*

danışır. Deməli, eyni xalqın danışığında da müəyyən fərqlər meydana gəlmişdir ki, bu dialekt adlanır. Dialektləri səciyyələndirən əsas cəhətlərdən biri onun yazıya malik olmamasıdır. [10]

Bir dilin bir neçə dialekti ola bilər, bu da onların mürəkkəbliyi ilə bağlıdır.

Dialektlər arasında fərq bilavasitə onun fonetik sistemində, qrammatik quruluşunda və lüğət tərkibində özünü göstərir.[1]

Dialekt və şivələr öz lüğət tərkibinin əhatəliliyi ilə diqqəti cəlb edir. Dialektlərin lüğət tərkibindəki leksik vahidlər həm də müəyyən qədər xalqın tarixini, onun keçib gəldiyi inkişafı özündə cəmləşdirir və qoruyub saxlayır. Burada müxtəlif dövrləri xarakterizə edən istənilən sayda sözə təsadüf etmək mümkündür. Hətta dialektlərimizdə qəbilə quruluşuna aid sözlərə təsadüf edilir.

Dialekt və şivələrin öyrənilməsi məsələlərinə diqqət bu gün də öz aktuallığını saxlamaqdadır. Uzun əsrlər keçməklə yol keçmiş, tarix səhnəsində müəyyən izlər qoymuş hər hansı bir xalqın varlığını sübut edən amillərdən biri də məhz dialektlərdir. Hər hansı bir xalqın maddi və mənəvi irsini araşdırmaqda dialektlər böyük əhəmiyyətə malikdir. Çünki dialekt və şivələrdə xalqın keçdiyi bütün tarixi inkişaf yolları müasir dövrdə aid olduğu xalqın dilində yaşadığı ərazidə qorunub saxlanılır. Doğru olaraq qeyd olunur ki, dialekt və şivələrin tədqiqi elə məhz dilin tədqiqi deməkdir. İstər yazılı, istərsə də şifahi mənbələrin dilinin araşdırılmasında dialekt amili böyük rol oynayır.

Müasir türk dillərinin yayıldığı coğrafi arenaya diqqət yetirsək, irili – xırda türk dövlətlərinin məkan və ulus ayrılığı, coğrafi ərazilərin və təbiətinin ayrılığı, sosial və siyasi ayrılıqları, nəsillər arasında dövrün və zamanın yaratdığı ayrılıqlara baxmayaraq, əski türkcənin fonetik, leksik və qrammatik quruluşunu saxlamaqla həm də özəlliklərini, özünəməxsusluqlarını güclü şəkildə mühafizə edərək bugünkü mərhələyə gəlib çatmışdır.

Bu baxımdan Azərbaycan dialektologiyasında müxtəlif ləhcə qruplarının və onların daxilindəki şivələrin ayrılıqda tədqiqi vacib məsələlərdən biridir. Türk xalqlarının mövcudluq tarixinin, onların təşəkkül, inkişaf və formalaşma yolunun da xüsusi tədqiqatların obyektinə çevrilməsi zəruri və labüddür.

Hər bir xalq müəyyən etnik birlikdən ayrılır, bu və ya digər coğrafi, ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi səbəblərlə əlaqədar olaraq özünəməxsus ələmətlər kəsb edir. Eyni zamanda hər bir xalq əsasən qohum, bəzən də qohum olmayan etnosların tayfaların konsolidasiyası, coğrafi, ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi mərkəzləşməsi nəticəsində formalaşır. Bu, məhz Azərbaycan xalqına da aiddir. Azərbaycan xalqı da türk xalqlarından biridir və Azərbaycan ərazisində yaşayan eləcə də buraya sonradan gələn müxtəlif türk tayfalarını ilə qaynayıb-qarışmış və dilləri də qarşılıqlı inteqrasiya etmiş, dialekt və şivələrin tərkibində öz izlərini qoruyub saxlamışdır.[2]

Azərbaycan dilinin dialektləri kompakt şəkildə əsasən tarixi Azərbaycan ərazisində yaşayan etnik azərbaycanlıların danışdıqları şivələrin məcmusudur. Azərbaycan dili nə gəlmə, nə də öz kökləri etibarilə yad mənşəli olmayıb, yarandığı zamandan günümüzədək türksistemli dil kimi Azərbaycan ərazisində sakin olmuş əcdadlarımızdan mənəvi sərvət kimi bizə miras qalmışdır [5, s.14].

Ədəbi dilin təkmilləşməsində də və bu günə qədər keçdiyi inkişaf mərhələlərində dialektlərin rolunu qeyd etməmək mümkün deyildir. Əsrlər boyu Azərbaycan türklərinin dilində işlənən bir çox sözlərin dialekt variantlarının digər türk dilləri ilə müqayisəli tədqiqi Azərbaycan dilinin tarixi funksiyasını, qədim dövrlərdən günümüze qədər keçdiyi tarixi-ictimai mövqeyini müəyyənəlmək baxımından çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dilin fonetik sistemindən başlayaraq sintaktik quruluşuna qədər dil sisteminin ən qədim tarixi qatlarına enmək və onun daxili inkişaf meyillərinin üzə çıxarmaq imkanına malik olan dialektologiyanın nəzəri əsaslarına dayanaraq müxtəlif coğrafi ərazilərdə yaşayan türk xalqlarının qədim tarixi kökdən qaynaqlanan ortaq dil xüsusiyyətlərinin paralel müstəvidə müqayisəli tədqiqi Azərbaycan dilçiliyinin, eləcə də ümumtürkoloji dilçiliyin qarşısında duran aktual problemlərdəndir.

Son dövrlərdə aparılan tədqiqatlar dialektologiyanın qədim tarixi qatlarının açılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Tarixi dialektoloji tədqiqatlar qədim oğuz və qıpçaq, eləcə də bir çox qədim türk boylarının dil elementləri ilə yanaşı, mövcud dialekt sözlərinin çoxu çağdaş Azərbaycan dilində ümumişləklilikdən heç də təcrid olunmadan öz tarixi mövqeyini qoruyaraq müasir

türk dillərinin etnogenetik baxımdan vahid kökdən qaynaqlandığını sübuta yetirir [6, s. 13].

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinin əsasən Şimali Azərbaycan ərazisi daxilində mövcud olan dialekt və şivələrinin tədqiqi sistemli və elmi şəkildə XX əsrin əvvəllərindən aparılmağa başlanmış, ekspedisiyalar aparılmış, lüğətlər tərtib edilmiş, namizədlik, doktorluq dissertasiyaları monoqrafiyalar, dərslik və dərs vəsaitləri yazılmışdır. Görkəmli Azərbaycan dilçisi türkoloq M. Şirəliyev Azərbaycan dialektologiyası məktəbi yaratmış, R.Rüstəmov, A. Vəliyev, B. İbrahimov, A. Hüseynov, M. İslamov, Q. Hacıyev, S. Behbudov, B. Sadıqov, B. Əhmədov, E.Əzizov Azərbaycan dialektologiya elminin inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərmişlər.

Nitq inkişafı ibtidai siniflərdə ana dili üzrə hər bir məşğələnin əsasını təşkil edir. İnsanın mədəni yetkinliyinin, cəmiyyət üçün yararlı bir şəxsiyyət kimi formalaşmasının meyarlarından biri onun məhz nitq mədəniyyətinə yiyələnməsidir. Bu, orta məktəb qarşısında duran ən mühüm məsələlərdən biridir. Ana dili tədrisinin məqsədi ibtidai siniflərdən başlayaraq tələbələrin şifahi nitqini inkişaf etdirməkdir. [1]

Nitq inkişafı üzrə iş zamanı qarşıda duran əsas vəzifə dil və təfəkkürün vəhdət halında inkişaf etdirilməsidir. Uşaqların təfəkkürünü inkişaf etdirməklə biz, şübhəsiz, onların nitqinə təsir göstərir, nitqini inkişaf etdirməklə təfəkkürünü formalaşdırırıq. Nitq mədəniyyətinin yüksək səviyyəsi yalnız dilin bütün sahələri (fonetika, leksika, orfoepiya, söz yaradıcılığı, orfoqrafiya, morfologiya, sintaksis, üslubiyyat və s.) ilə təbii surətdə birləşdirilməsi şəraitində təmin edilə bilər. Nitqdə təbiilik, düzgünlük, təmizlik, zənginlik, aydınlıq, ifadəlilik, emosionallıq, ardıcılıq kimi normalar gözlənilməlidir. Nitq yalnız fikirlərin ifadə vasitəsi yox, həmçinin onların yaranma mənbəyidir. Ona görə də müəllim nitq ilə yanaşı, tələbələrin də nitq mədəniyyətini inkişaf etdirməlidir. [2]

Uşaq xalqın tarix boyu gündəlik həyatında müəyyənləşdirdiyi ümumi normalardan ibarət olan dili mənimsəyir. Dilin normaları fonetik, orfoepik, leksik, morfoloji, orfoqrafik, sintaktik, punktuasiya və üslubi qaydaları özündə əks etdirir. Fonetik normalar üçün sözdə səslərin düzgün tələffüzünü, onların bir-birindən fərqləndirilməsini əhatə edir. Orfoepik tələffüzdə isə söz-

lərin şifahi nitqin səlisliyi baxımından tələffüzə üstünlüyün verilməsi, eyni zamanda “kitab tələffüzündən” istifadə edilməməsi nəzərdə tutulur. Dilçi alim Adil Babayev yazır ki, “nitq mədəniyyəti isə o vaxt yüksək səviyyədə ola bilər ki, dil strukturunun bütün səviyyələrinin normaları formalaşmış olsun. Məsələn, fonetik norma, leksik norma, morfoloji norma, sintaktik norma formalaşmamışsa, ona ədəbi dil demək olmaz. Bütün səviyyələrdə dil vahid və ünsürlərinin yalnız ən nümunəvisi qəbul edilir ki, bu da həmin sahə üçün norma hesab edilir. Məsələn, xalq danışığı sferasında norma sabitləşmiş olmur”. Ədəbi dildə isə yalnız normativ – hamının qəbul etdiyi nümunədən istifadə edilir. Bəzən dildə bir neçə variantın olması normal hesab edilir. Amma dildə gedən inkişaf onlardan birini qəbul edir. O, qeyd edir ki, “natiq yalnız dil normalarına əməl etdikdə nitqi effektiv ola bilər” [4]

Dilimizin vahid orfoepik normalarını dərinlən öyrənməklə tələbələrin gündəlik nitq fəaliyyətinə nəzarət müəllimin əsas vəzifəsidir. Müəllim, hər şeydən əvvəl, tələffüz zamanı tələbələrin sözləri yazıldığı kimi, orfoqrafik tərkibinə görə (“kitab tələffüzü” üzrə) oxumalarına yol verməməlidir. Tələbələr bilməlidirlər ki, bir çox hallarda orfoqrafiya ədəbi tələffüzə və heç bir yerli şivəyə uyğun gəlmir. Ona görə də bir tərəfdən “orfoqrafik” tələffüzə, digər tərəfdən yerli şivə tələffüzünə qarşı mübarizə aparılmalıdır, lakin bu zaman tələbələrin canlı dilinə, yerli şivə xüsusiyyətlərinə kinayə ilə yanaşmaq olmaz. Belə bir fikir formalaşır ki, uşaqların nitqinin inkişafı üzrə işin düzgün təşkili müəllimin dilçilik elminə bələd olmasından asılıdır. Şifahi nitq zamanı aydınlığın pozulmasının bir səbəbi də, sözlərin mənasını, işlənmə məqamını və s. yaxşı bilməmək, zəngin söz ehtiyatına sahib olmamaqdır. Düzgün olmayan tələffüz – səslərin öz məxrəcində deyilməməsi, qarışdırılması, bəzən də səslərin, hecaların tələffüzdən düşməsi, məzmunu, məqsədə uyğun intonasiyaya əməl olunmaması və s. nitqin aydınlığına xələl gətirən səbəblərdir.

Metodik ədəbiyyatda danışığı dili nitqi və şifahi nitq terminlərinə tez-tez rast gəlinir. Bu anlayışlar hələ nəzəri dilçilikdə dəqiq müəyyənləşdirilmədiyindən metodik ədəbiyyatda da qarışdırılır. Onlar gah sinonim kimi, gah da müxtəlif mənalarda işlədilir. Bu terminlərin adı altında bəzən şifahi tələffüz anlayışı, bəzən məişət

dili anlayışı və s. başa düşülür və ya müxtəlif hadisələr bir-biri ilə qarışdırılır. Tələbələrin şifahi monoloji nitqinin inkişaf etdirilməsində situativ vəziyyətin (nitq mühitinin) yaradılması zərurəti bir metodik vasitə kimi meydana çıxır.

Azərbaycan dili şivələrinə aid problemlərin öyrənilməsində qohum dillər – türk dilləri xüsusi yer tutur. Tarixi dialektologiyada isə qohum dillər aparıcı rola malikdir. Belə ki, türk dilləri, xüsusilə oğuz qrupu türk dilləri Azərbaycan dili şivələrinin fonetikasının və leksikasının öyrənilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, şivələrdə diftonqlardan bəhs edilərkən göstərilir ki, başqırd və türk dillərində və ya onların dialektlərində diftonqlar (başqırd dilində: torou “durmaq”, yotou “udmaq”, yöröü “yərirmək”, türk dilində: souk “soyuq”), səs əvəzlənmələri (özbək dilində: ı > i kiz “qız”, yaşıl “yaşıl”; türk dilində: ili “ulu”, yokari “yuxarı”); ö>o türk dilinin dialektlərində dövmək “doğmaq” < döymək, göstərmək “gostermək” < göstərmək, köy “koy” < kənd və s.) özünü göstərir. Dialekt və şivələrin leksikası izah edilərkən ayrı-ayrı leksik vahidlərin başqa türk dillərində işləndiyini görmək olur. Məhz qədim türk sözlərinin şivələrimizdə işləndiyini göstərməklə yanaşı, həmin sözlərin müxtəlif fonetik tərkibdə

türk dillərində də işləndiyini dil faktları əsasında izah etmək xüsusilə vacibdir. Məsələn, şivələrimizdə işlənən yoğurt, yəxni, arı, əfçi, uruğ, com və s. sözlərdən bəhs edilərkən göstərilir ki, həmin sözlər digər türk dillərində də müxtəlif fonetik formada işlənir.

Problemin aktuallığı. Ana dilinin tədrisində son məqsəd məhz tələbələrə əldə etdikləri bilikləri düzgün, rəbitəli və məzmunlu ifadə etməyi öyrətməkdir. Ana dilinin tədrisinin başlıca prinsipi nitq inkişafı olduğundan, qrammatikanın tədrisi zamanı da nitqinin inkişafına geniş imkanlar açılır. Qrammatik biliklər tələbələrin nitqinin inkişafı üçün elmi bünövrə rolunu oynayır. Bəzi qrammatik qaydalar eyni zamanda orfoqrafiya təlimi və nitq inkişafına xidmət edir. Ona görə də qrammatikanın tədrisi prosesində nitq inkişafı üçün xüsusi saat ayırmağa ehtiyac yoxdur. Hər bir dərslər ədəbi tələffüz, leksika, söz yaradıcılığı, üslubiyyət və ya rəbitəli nitqin inkişafı üzrə işin aparılması imkanlarına malikdir.

Problemin elmi yeniliyi. Nitq inkişafı dilçiliyin tətbiqi bölməsi olmaqla düzgün danışmaq məsələlərini əhatə edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ali məktəbdə tədris keçən ana dili müəllimləri və gənc tədqiqatçılar yararlanırlar.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev, N. Nitq mədəniyyətinin əsasları / N. Abdullayev. – Bakı: Elm, –2013. –277 s.
2. Abdullayev, N. Müəllimin nitq mədəniyyəti / N. Abdullayev, Z. Məmmədov – Bakı: – 2002. –226 s.
3. Abdullayeva-Nəbiyeva, V.A. Müasir Azərbaycan dilində terminoloji leksikanın inkişaf istiqamətləri: / dissertasiya. / - Bakı, 2017. - 160 s.
4. Babayev, A. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti: Ali məktəblər üçün dərslik) / A. Babayev. – Bakı: Gənclik, –2015. – 572 s.
5. Dəmirçizadə, Ə.M. Oğuz-qıpçaq lisani ünsürləri / Ə.Dəmirçizadə. – Bakı: Azərb.SSR.EA. Dilçilik İnstitutunun əsərləri”, - 1949. №1.
6. Əzizov, E.İ. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası: Dərs vəsaiti, 2-ci nəşri / E.İ. Əzizov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2016. – 348 s.
7. Hacıyeva, Q. Azərbaycan dilinin Naxçıvan qrupu şivələrinin Güney Azərbaycan və Şərqi Anadolu şivələri ilə fonetik və leksik müqayisəsi / Q.Hacıyeva. – Naxçıvan: Əcəmi , - 2017. - 329 s.
8. Hüseynova, M.N. Azərbaycan dilçiliyində ümumtürk dillərinin dialekt və şivələrinin müqayisəli aspektdə tədqiqi məsələləri / M. Hüseynova. – Bakı: ADPU, - 2019. - 188 s.
9. Xasıyev, Z.Ə. Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin Qərb qrupunda heyvandarlıq terminləri / Z.Ə. Xasıyev. – Bakı: Nurlan, - 2004. - 146 s.
10. Köçərli, F. Azərbaycan ədəbiyyatı / F.Köçərli. – Bakı: Elm, c 1.– 1978. - 599 s.
11. Qukasyan, V.L. Azərbaycan dilinin təşəkkül tarixinə dair qeydlər // Bakı: Elm, Azərbaycan filologiyası məsələləri, - 1983. – s. 35-62.
12. Şirəliyev, M. Azərbaycan dialektologiyasının əsasları / M.Şirəliyev. – Bakı: Şərq-Qərb, - 2008. - 416 s.
13. Vəliyev, A.N. Azərbaycan dialektologiyası: (Keçid şivələri morfologiyası və sintaksisi). A.N.Vəliyev. – Bakı: ADU, - 1975. - 118 s.

Redaksiyaya daxil olub: 17.03.2025.